

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.7 (477)

Ірина Олександрівна БАНДУРКА,

доктор юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків, Україна)

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї

Розглянуто систему правового захисту дітей від насильства в сім'ї, який мають здійснювати органи державної влади та органи місцевого самоврядування за різними чинними нормативно-правовими актами. Держава на законодавчому рівні має забезпечувати захист дітей від усіх форм фізичного, психічного і матеріального насильства, образи, недбалої і жорстокої поведінки, експлуатації, зловживань, які можуть застосовуватись до дітей з боку інших членів сім'ї, правового захисту дітей від насильства в сім'ї.

Ключові слова: дитина, насильство, сім'я, допомога, захист, державні органи.

Постановка проблеми. Закон України «Про охорону дитинства» відзначає, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом з метою реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток.

Вказаний закон є базовим у системі правового захисту дітей від насильства в сім'ї, і з метою запобігання фактам насильства в сім'ї на його основі було прийнято низку інших нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробленості забезпечується дослідженнями таких вчених-юристів, як А. Б. Блага, К. Б. Левченко, О. М. Бандурка, О. М. Литвинов, але у зв'язку з прийняттям нових нормативно-правових актів з питань протидії насильству в сім'ї виникає необхідність у додатковому дослідженні проблеми.

Мета статті полягає в тому, щоб провести аналіз правового регулювання захисту дітей від насильства в сім'ї різними суб'єктами влади та відповідно до чинних нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 152 Сімейного кодексу

України встановлено державний контроль належного виховання батьками своєї дитини. Дитина наділена правом звернутися за захистом своїх прав і інтересів в орган опіки і піклування, інші органи державної влади, місцевого самоврядування і громадські організації. Якщо дитина досягла 14-річного віку, вона має можливість особисто звернутися до суду. За порушення прав дитини в українському законодавстві встановлено юридичну відповідальність, найбільш сувору – за жорстоке поводження з дітьми.

Жорстоке поводження з дітьми – це проблема, що завжди існувала і, певне, ще досить довго існуватиме в сучасному суспільстві. Фізичне і психічне насильство над дітьми здійснюється в різних формах, і воно досить поширене в сімейних умовах. Насильство можна визначити як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю, як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі й гідності. Насильницькі дії та жорстоке поводження порушують гарантоване Конституцією України право людини на особисту недоторканність.

Особливо нетерпимим та небезпечним є насильство та жорстоке поводження стосовно дітей, які не є здатними себе захистити або можуть навіть не розуміти, що з ними відбувається.

Женевська декларація 1923 р. була першим міжнародним актом, спрямованим на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист.

Всесвітньо значущим документом щодо захисту прав людини, зокрема і дітей, стала прийнята 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини. У ній вперше зафіксовано основи захисту прав дітей. Декларація прав людини отримала подальший розвиток у пактах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їхніх основних соціальних потреб.

Основним міжнародним актом, що регламентує права дитини, є прийнята в 1989 р. Конвенція ООН про права дитини, що була ратифікована 185 країнами світу.

Конвенція ООН про права дитини зобов'язує держави, які ратифікували цей документ, вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних, освітніх заходів щодо захисту дитини від усіх форм фізичного, психічного насильства, образи чи зловживання, відсутності піклування чи недбалої і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка піклується про дитину.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини в 1991 р. та внесла відповідні зміни до національного законодавства згідно з тими міжнародними стандартами, які зазначено в цьому документі. Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується ст. 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Значним кроком України, який визначив проблему забез-

печення прав дітей, відповідних умов та механізмів для їхнього гармонійного розвитку, загальнонаціональним пріоритетом став Закон України «Про охорону дитинства» [1], що встановив засади державної політики у сфері дитинства. Відповідно, ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація в Україні переслідуються законом. Зокрема, покарання за злочини проти дітей передбачено Кримінальним кодексом України: умисне вбивство дітей – ст. 115, 116; доведення дітей до самогубства – ст. 120; нанесення тілесних ушкоджень – ст. 121–125; побої та мордування – ст. 126; катування – ст. 127; залишення в небезпеці – ст. 135; насильницьке донорство – ст. 144; викрадення дитини – ст. 146; захоплення дітей у заручники – ст. 147; торгівля дітьми та незаконне переміщення за кордон – ст. 149; експлуатація дітей – ст. 150; статеві злочини проти дітей – ст. 155, 156; зловживання опікунськими правами – ст. 167 тощо. Правові й організаційні основи запобігання насильству в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів із запобігання такому явищу, визначав Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [2]. Держава на законодавчому рівні забезпечує захист дітей від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з ними, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у т. ч. з боку батьків або осіб, які їх замінюють; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, іншої протиправної поведінки.

Але необхідно визнати, що відсутність чітких підзаконних актів та механізму виконання їх щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства призводить до того, що в Україні жорстоке поводження з дітьми має поширений характер.

Право дітей на захист від наведених вище явищ і здійснення відповідної роботи в цьому напрямі гарантується Конституцією України, законами України «Про охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Кримінальним кодексом України, Сімейним кодексом України та Цивільним кодексом України, Порядком розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу [3]. Загальнодержавною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р. [4] та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно з чинним законодавством служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інші структурні підрозділи обласних, районних, районних у містах державних адміністрацій, на які покладено функції з питань запобігання насильству в сім'ї, органи поліції та їхні підрозділи ювенальної превенції, установи і заклади освіти та охорони здоров'я здійснюють заходи щодо запобігання усім видам насильства стосовно дітей та подолання цього явища, зокрема надають необхідну допомогу ді-

тям – жертвам насильства.

З метою захисту дітей від жорстокого поводження, зокрема від різних видів насильства, торгівлі дітьми, залучення дітей до найгірших форм праці, уповноважені служби у справах дітей:

проводять профілактичну роботу серед дітей, розглядають заяви та повідомлення від дітей, громадян, державних органів, установ, організацій про вчинення злочинів щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії, проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини або про реальну загрозу їхнього вчинення;

за відповідних обставин подають клопотання щодо прийняття рішення про негайне відібрання дитини від батьків або осіб, які їх замінюють;

на основі акта обстеження умов проживання дитини порушують питання про визнання дитини – жертви або ймовірної жертви такою, що опинилась у складних життєвих обставинах;

порушують питання перед територіальним органом поліції про притягнення до відповідальності осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії, проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини;

представляють у судах інтереси дітей-жертв та дітей – свідків злочинів.

Професійна допомога дітям, які постраждали від різних видів насильства, надається притулками для дітей служб у справах дітей (станом на 1 січня 2018 р. функціонувало 79 таких закладів) та центрами соціально-психологічної реабілітації дітей (67 закладів). У таких центрах не лише надають комплексну соціальну, психологічну, педагогічну, медичну, правову та інші види допомоги дітям, але й проводять психолого-педагогічну корекцію та реабілітацію з урахуванням індивідуальних потреб дітей, у т. ч. й тих, які зазнали різних видів насильства, постраждали від жорстокого поводження.

Як було рекомендовано Всеукраїнською міжвідомчою координаційно-методичною радою з правової освіти населення, доцільно реорганізувати притулки у центри соціально-психологічної реабілітації, оскільки останні мають більші ресурси для надання комплексної допомоги дітям, реінтеграції їх у сім'ю [5].

Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Плану заходів із проведення Національної кампанії «Стоп насильству» [6] в регіонах реалізовувались заходи з питань запобігання насильству в сім'ї, головною метою яких є привернення уваги всіх верств населення до проблем насильства в сім'ї, формування гендерної культури населення щодо запобігання насильству в усіх його проявах, інформування про органи та установи, до яких можна звертатися за випадку насильства, проведення роботи з жертвами насильства в сім'ї та особами, які вчиняють насильство в сім'ї.

Форми запобіжних заходів проти жорстокого поводження з дітьми та захисту дітей від насильства в сім'ї можна сформувати в три групи: первинні, вторинні та третинні.

Первинні засоби запобігання насильству над дітьми – дії, спрямовані

на інформування громадськості щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми та зміну поведінки стосовно виховання дітей. Прикладами таких дій є інформаційні кампанії щодо підвищення громадської свідомості, які проводяться як державними, так і недержавними організаціями. Зазвичай первинні засоби запобігання насильству включають у себе таку діяльність: відвідування працівниками соціальної служби та служби охорони здоров'я сім'ї; проведення навчальних програм з усвідомленого батьківства та розвитку дитини; функціонування телефонних ліній допомоги; консультування у громадських центрах тощо.

Спеціалісти соціальної сфери (соціальні працівники, соціальні педагоги, представники громадських організацій тощо) виконують важливу роль в організації первинних профілактичних заходів щодо жорстокого поводження з дітьми, особливо у проведенні навчання для батьків. Тема усвідомленого батьківства порушується багатьма громадськими організаціями, проводяться тренінги/семінари для батьків щодо основ батьківської компетентності, особливостей розвитку дитини раннього віку, реалізації прав дитини в сім'ї, виховання дітей на основі здорового глузду.

Вторинними засобами запобігання насильству є спеціалізовані послуги сім'ям, які потребують додаткової допомоги, шляхом визначення «факторів ризику» поганого ставлення до дитини. Для соціального працівника у даному випадку необхідно пам'ятати, що не всі сім'ї, які мають «фактори ризику», матимуть і випадки поганого ставлення. Підхід відбору – це тільки засіб, що дозволяє забезпечити підтримку тим родинам, які мають додаткові потреби. Таким чином, хоч цей підхід може розглядатися як суперечливий, після відбору відбувається позитивне та корисне втручання. Різноманітні дослідження встановили численні «фактори ризику». Жорстокість у сім'ї (зазвичай насилля чоловіка чи дружини) – найбільш передбачуваний «фактор ризику», який призводить до насильства над дитиною в майбутньому. При проведенні відбору сім'ї для втручання необхідно враховувати такі фактори:

- батьківське сприйняття дитини;
- батьківську позицію щодо дитини;
- індикатори формування прив'язаності;
- якість батьківства.

Третинні засоби запобігання насильству – це надання послуг дітям та сім'ям, з якими вже трапились випадки насильства чи нехтування. Відповідне (реакційне) стеження та виявлення випадків насильства чи нехтування дітьми призводить до втручання в сім'ю з метою припинення поганого ставлення та запобігання йому в майбутньому. Цей вид діяльності є необхідним навіть за наявності проактивних первинних та вторинних запобіжних заходів. В Україні з дітьми, які потерпіли від жорстокого поводження, насильства, працюють уже згадані вище центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що створюють притулки для жінок із дітьми, які постраждали від насильства. Будь-яке залучення працівників соціальної сфери до захисту дитини від жорстокого поводження повинно розглядатися в контексті мультидисциплінарного підходу. Усі запобіжні заходи мають

проводиться в рамках Конвенції ООН про права дитини та чинного законодавства України.

Держава має здійснювати захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у т. ч. з боку батьків або осіб, які їх замінюють, надання дитині та особам, які піклуються про неї, необхідної допомоги в запобіганні жорстокому поводженню з дитиною та виявленні відповідних випадків. Передача інформації про такі випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства покладається:

- на органи опіки і піклування;
- служби у справах неповнолітніх;
- центри соціальних служб для молоді.

Механізм взаємодії служб у справах неповнолітніх, органів поліції, органів і закладів освіти, охорони здоров'я, у справах сім'ї та молоді в запобіганні жорстокому поводженню та насильству по відношенню до дитини, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від насильства, визначено спільним наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 р. № 5/34/2/11.

У цьому Порядку поняття «жорстоке поводження з дитиною» означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насильства над дитиною в сім'ї або поза нею. Координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або реальної загрози його вчинення є служба у справах неповнолітніх. У разі виявлення фактів жорстокого поводження або насильства стосовно дитини про такі випадки необхідно негайно інформувати територіальний підрозділ служби у справах неповнолітніх за місцем проживання дитини.

У разі усного звернення або телефонного повідомлення працівником органу поліції складається протокол про звернення чи повідомлення. Інформація про жорстоке поводження щодо дитини заноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань для подальшого кримінального провадження. Усі звернення та інформації з приводу жорстокого поводження з дітьми, у яких вбачаються ознаки злочинних діянь або загроза вчинення їх, обов'язково реєструються для негайного реагування в черговій частині органу внутрішніх справ. Інші заяви та скарги, які надходять поштою, реєструються в канцелярії органу внутрішніх справ і, якщо вони потребують додаткової перевірки, розглядаються в терміни, визначені законодавством.

Після перевірки викладених у зверненні фактів керівник органу поліції приймає рішення про притягнення винних осіб до відповідальності. Якщо питання, порушені в заяві дитини, не належать до компетенції органів поліції, працівники ювенальної превенції переадресовують їх за належністю і повідомляють про це відповідну службу у справах неповнолітніх та автора

звернення (повідомлення).

Працівники ювенальної превенції тісно співпрацюють із службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді, органами прокуратури, освіти, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я відповідно до законодавства. У разі потреби термінового вилучення дитини із сім'ї, де батьки чи особи, які їх замінюють, жорстоко поведуться з нею, працівники ювенальної превенції спільно зі службами у справах неповнолітніх вирішують питання щодо подальшого влаштування дитини.

За всіма фактами жорстокого поводження з дітьми та результатами розгляду працівники ювенальної превенції зобов'язані інформувати:

- заявника;
- службу у справах неповнолітніх;
- батьків дитини або осіб, які їх замінюють (за згодою дитини);
- у разі необхідності – органи прокуратури та суд.

Вищезгаданим Порядком передбачено, що органи та заклади охорони здоров'я: цілодобово здійснюють приймання дітей, які зазнали жорстокого поводження, та надають їм потрібну медичну допомогу; при обстеженні дитини медичні працівники звертають увагу на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з дитиною, та повідомляють про це дільничного педіатра, орган поліції та відповідну службу у справах неповнолітніх; у разі виявлення або надходження звернень чи повідомлень з приводу жорстокого поводження проводять медико-соціальну реабілітацію дітей, які потерпіли внаслідок жорстокого поводження.

Управління (відділи) у справах сім'ї, дітей та молоді:

- здійснюють приймання та розгляд звернень і повідомлень про випадки жорстокого поводження з дітьми;
- терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення в письмовій формі до служби у справах неповнолітніх, органів поліції про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення;
- направляють дітей, які зазнали жорстокого поводження, та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для надання допомоги (кризові центри соціально-психологічної допомоги, притулки, центри медико-соціальної реабілітації, прийомні сім'ї);
- проводять профілактичну, роз'яснювальну роботу серед громадськості щодо запобігання жорстокому поводженню з дітьми.

На центри соціальних служб для молоді покладено обов'язок приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини та термінової (протягом однієї доби) передачі таких повідомлень у письмовій формі до служби у справах неповнолітніх, органів поліції про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення. Центри соціальної служби у разі необхідності надають первинну (під час звернення) соціально-психологічну допомогу дітям, які постраждали від жорстокого поводження, надають правові, психологічні, соціально-медичні та соціально-психологічні послуги з метою збереження соціального статусу та повноцінної життєдіяльності, адаптування в суспільстві дітей, постраж-

далих від жорстокого поводження.

Діти, які постраждали від жорстокого поводження, а також діти із сімей, перебування в яких загрожує здоров'ю чи життю дитини, мають можливість цілодобово звернутися до притулку для неповнолітніх або центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх. Підставою для прийняття дитини є звернення дитини (усне або письмове) до адміністрації закладу за допомогою, яке обов'язково реєструється та невідкладно розглядається керівництвом закладу. Всеукраїнська дитяча лінія (8-800-500-21-80) та система телефонів довіри: безкоштовно, конфіденційно та анонімно надає консультації та психологічну допомогу дитині, яка постраждала внаслідок жорстокого поводження з нею; надає дитині інформацію про роботу служб у справах неповнолітніх, відділів у справах сім'ї та молоді, соціальних служб для молоді, органів опіки і піклування, освіти і науки, охорони здоров'я, органів поліції; інформує відповідну службу у справах неповнолітніх про факт жорстокого поводження (у разі якщо така дитина погодилася повідомити свою адресу проживання) з метою оперативного втручання та надання допомоги.

Польський психолог Єжі Меллібруда [7] розглядав, зокрема, такі ознаки насильства:

- насильство завжди здійснюється за попереднім наміром;
- насильство завжди набуває характеру конфлікту;
- суть насильства полягає в порушенні прав і свобод конкретної людини;
- насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливорює її самозахист;
- насильство в умовах відсутності самозахисту призводить до реальної шкоди, тобто фізичної та психічної травми.

На сьогодні проблемами дотримання прав дітей опікуються всім державним органам і три соціальні служби, але навіть в абсолютно безпрецедентних випадках, крім безпосереднього кривдника, винних немає, як немає і відповідальності для тих, хто повинен був своїми діями убезпечити життя і здоров'я дітей.

Призначення Спеціального представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань захисту прав дитини, рівноправ'я та недискримінації було позитивним кроком, але суттєво на ситуацію в державі не вплинуло. У січні 2011 р. Україна представила об'єднану доповідь про виконання на національному рівні Конвенції ООН про права дитини. У лютому того ж року Комітет з прав дитини ООН надіслав свої Заключні рекомендації, що мають бути враховані під час формування та реалізації державної політики захисту прав дитини. П. 41 цих рекомендацій актуальним визнано посилення незалежного моніторингу становища дітей, позбавлених волі, у т. ч. і за допомогою «мобільних груп» чи інших механізмів, допоки Україна офіційно не створить національний превентивний механізм відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів пово-

дження та покарання. Вжиття цих заходів охопить лише незначну за кількістю категорію дітей, адже практично в усіх регіонах діяльність мобільних груп припинено, а з боку керівництва МВС України ніяких рішень щодо поновлення їхньої роботи не було прийнято.

Протидія насильству над дітьми потребує вдосконалення національного законодавства та практики його застосування правоохоронними органами і судами.

Л. Гема вважає, що державні пріоритети захисту життя і здоров'я дітей від будь-якого насильства і недбалості слід чіткіше виписати в нормативних актах [8].

Доцільно було би визначити скоєння дій, передбачених ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), відносно дітей або в їхній присутності окремою частиною статті. Потребує спрощення порядок вжиття спеціальних заходів із запобігання насильству в сім'ї, якщо насильство скоєно відносно дітей чи в їхній присутності, запровадивши винесення захисного припису після першого вчинення такого діяння.

Досить часто за умови відсутності свідків, які підтверджують факт скоєння насильства, кривдники або взагалі уникають відповідальності, або ж правоохоронці складають протоколи за ознаками дій, передбачених ст. 184 КУпАП, що більш охоче визнається і самими кривдниками, бо санкції цієї статті значно м'якші.

У цьому ж аспекті доцільно було би ввести у практику застосування правоохоронцями та судами як доказів насильства, отриманих за допомогою спеціаліста (дитячого психолога чи педагога), пояснень від дітей. Також слід оцінювати протоколи огляду місця події, складені в найближчий час після скоєння насильства, якщо зміст їх дає підстави вважати факт насильства наявним.

Необхідне суттєве звуження негативної практики широкого застосування судами як міри покарання за насильство в сім'ї накладення адміністративного штрафу (за 2016 р. – 80 %). Така міра покарання не є індивідуальною для кривдника, а лягає тягарем на всю родину в цілому, а тому відлякує жертву звертатися до правоохоронних органів за допомогою.

Суттєвим зниженням рівня латентності насильства і невиконання батьківських обов'язків може стати запровадження альтернативного виду покарання (адмінаreshту, виправних робіт та адмінштрафу), щось на зразок примусового проходження спрощеної корекційної програми соціально-виховного напрямку, тобто призначення судами певного терміну часу перебування початківців-кривдників (можливо, разом із дітьми) під наглядом спеціалістів (психологів, соціальних педагогів). На сьогодні в регіонах функціонує 62 кризових центри, потенціал котрих повною мірою і належним чином не використовується. Саме їхні спеціалісти і могли б забезпечити виконання такого судового покарання: оцінити рівень складності відносин, надати певні консультації та поради для набуття досвіду, зорієнтувати в напрямках врегулювання відносин та зняти сегменти агресивності. Запровадження такого покарання посилить довіру у батьків та рідних і

сприятиме збільшенню кількості звернень за фактами насильства, принаймні буде отримано більш об'єктивну картину реальних масштабів цього явища в державі. На жаль і до теперішнього часу законодавчо визначене ще у 2008 р. проходження корекційних програм з особами, які вчинили насильство в сім'ї, так і не запроваджено в регіонах.

Враховуючи важливість удосконалення системи захисту дітей від жорстокого поводження та запобігання насильству в сім'ї, суб'єктам такого захисту необхідно:

- сприяти ефективній взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органів поліції, органів та закладів освіти, охорони здоров'я в запобіганні жорстокому поводженню з дітьми, фізичному, сексуальному, психологічному, соціальному насильству, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від жорстокого поводження;

- активізувати висвітлення в ЗМІ питань правового захисту дітей та неповнолітніх, а також профілактики, запобігання будь-яким негативним явищам, злочинності в дитячому та молодіжному середовищі;

- вдосконалити чинне законодавство щодо запобігання різним видам насильства стосовно дітей, подолання цих явищ, зокрема шляхом внесення змін до Порядку ведення службами у справах дітей обліку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах [9], і спільно з Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством освіти і науки, Міністерством у справах молоді та спорту України, Міністерством охорони здоров'я України внести зміни до Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення;

- забезпечити дієвий контроль організації роботи служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо запобігання насильству в сім'ї, захисту дітей від жорстокого поводження.

Міністерству освіти і науки України спільно з Міністерством соціальної політики України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством юстиції України доцільно:

- розробити серію пам'яток, буклетів для дітей та неповнолітніх щодо їхніх прав та обов'язків, механізмів захисту порушених прав та забезпечити розповсюдження в навчальних закладах;

- здійснювати правороз'яснювальну роботу для неповнолітніх у навчальних закладах, а також у школах-інтернатах, притулках для дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, установах виконання покарань;

- провести аналіз здійснення правового батьківського всеобучу, зокрема з питань насильства в сім'ї, контролю відвідування занять школярами, заходів впливу на батьків за невідвідання дітьми навчальних закладів;

- вдосконалювати правовиховну роботу зі школярами щодо їхнього захисту від проявів дискримінації, будь-яких форм насильства, вчасно вживати необхідних запобіжних заходів та заходів із недопущення насильства над дітьми в закладах освіти;

- підтримувати шкільне самоврядування, створення учнівських рад, роботу дитячих омбудсменів, молодіжних та дитячих громадських організацій;

- організовувати ознайомлення учнів загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів із нормативно-правовими актами з питань соціального та правового захисту дітей шляхом проведення лекцій, бесід, консультацій з метою роз'яснення основних прав, свобод та обов'язків, а також відповідальності неповнолітніх за вчинення кримінальних та інших правопорушень;

- спільно з відповідними підрозділами місцевих державних адміністрацій організувати проведення нарад, семінарів, консультацій для заступників директорів шкіл з виховної роботи з питань роз'яснення чинного законодавства стосовно захисту прав дитини, зокрема Конвенції ООН про права дитини, законів України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та відповідальності за їхнє порушення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Насильство над дітьми і зневажання їхніми інтересами можуть мати різні види і форми, їхнім наслідком завжди є серйозний збиток для розвитку і соціалізації дитини, нерідко є загрозою життю дитини чи навіть причиною її смерті. Тому державні спеціально уповноважені органи з протидії насильству, громадські організації, члени сімей повинні використовувати всю систему захисту дітей від жорстокого поводження та запобігання насильству в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про охорону дитинства». *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 70.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або його реальну загрозу» від 26.04.2003 р. № 616.
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 29. Ст. 395.
5. Рекомендації «Забезпечення функціонування системи захисту дітей від жорстокого поводження, попередження насильства в сім'ї» від 01.02.2013 р. URL: <http://old.minjust.gov.ua/43595>. (Дата звернення 01.03.2018).
6. План заходів з проведення Національної компанії «Стоп насильству», затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 р. № 2154.
7. Мелибруда Е. Я – ты – мы. Психологические возможности улучшения общения. М.: Прогресс, 1986. 256 с.
8. Гема Л. Насильство над дітьми – реалії першого кварталу 2011 року / Асоціація укр. моніторів дотримання прав людини. *Збірник інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема, над дітьми*. Київ: ВД «Калита», 2005. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/abuse_realii_quarter_2011.pdf. (Дата звернення 01.03.2018).
9. Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які опинилися в

складних життєвих обставинах, затверджений наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 29.07.2009 р. № 2669.

Ирина Александровна БАНДУРКА,

доктор юридических наук,

(доцент кафедры уголовного права и криминологии, Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, Украина)

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НАСИЛИЮ НАД ДЕТЬМИ В СЕМЬЕ

Рассмотрена система правовой защиты детей от насилия в семье, которую должны осуществлять органы государственной власти и органы местного самоуправления по разным действующим нормативно-правовым актам. Государство на законодательном уровне должно обеспечивать защиту детей от всех форм физического, психического и материального насилия, оскорбления, небрежного и жестокого обращения, эксплуатации, злоупотреблений, которые могут применяться к детям со стороны других членов семьи.

В Украине действует развернутая система уголовно-правовой, гражданско-правовой и административно-правовой защиты детей от насилия в семье, но отсутствие четких подзаконных актов и механизма их выполнения сдерживает такую защиту и приводит к тому, что жестокое обращение с детьми имеет распространенный характер.

В статье формы предотвращения мероприятий жестокого обращения с детьми и защиты детей от насилия в семье предлагается объединить в три группы: первичные, вторичные и третичные; отмечается необходимость усиления взаимодействия между государственными органами и социальными службами в сфере защиты прав детей и целесообразности внесения соответствующих изменений в действующее законодательство с целью усовершенствования правовой защиты детей от насилия в семье.

Ключевые слова: *ребенок, насилие, семья, помощь, защита, государственные органы.*

Iryna O. BANDURKA,

Doctor of Law, associate professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

COMBATING DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN

The author of the article has studied the system of legal protection of children from domestic violence, which should be carried out by state authorities and local self-government agencies according to various current regulatory acts. The state at the legislative level should ensure the protection of children from all forms of physical, mental and material abuse, insults, negligent and inhuman treatment, exploitation, abuses that may be applied to children by other family members.

Ukraine has a deployed system of criminal, civil, and administrative protection of children from domestic violence, but the absence of clear by-laws and the me-

chanism for their implementation restrains such a protection and leads that inhuman treatment with children has the widespread nature.

The author of the article has suggested to form the forms of prevention of child abuse and the protection of children from domestic violence in three groups: primary, secondary and tertiary, it has been emphasized that there is the need to strengthen the interaction between state agencies and social services in the field of protecting children rights and the advisability of making appropriate amendments to the current legislation in order to improve the legal protection of children from the domestic violence.

Key words: *child, violence, family, assistance, protection, state agencies.*